

UWARUNKOWANIA ROZWOJU PRZEDSIĘBIORCZOŚCI NA OBSZARACH WIEJSKICH

Zofia Wyszowska

Uniwersytet Technologiczno-Przyrodniczy w Bydgoszczy

Abstrakt. W artykule przedstawiono wyniki badań pozwalające wskazać uwarunkowania rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich, ograniczające jej rozwój. Badania przeprowadzono na terenie jednej gminy województwa kujawsko-pomorskiego. Informacje uzyskano od 179 przedsiębiorców z sześciu wsi. Korzystano z kwestionariusza ankiety zawierającego pytania zamknięte. Badania wykazały, że na obszarach wiejskich występują możliwości rozwoju działalności innej niż rolnicza. Analiza zebranego materiału pozwoliła na wskazanie uwarunkowań ograniczających i wspierających prowadzenie działalności gospodarczej na obszarach wiejskich.

Słowa kluczowe: przedsiębiorczość, przedsiębiorca, obszary wiejskie

WSTĘP

Na obszarach wiejskich zwiększa się rola działalności pozarolniczej, a wytwarzanie produktów rolnych przestaje już być dominującą funkcją wsi. Przejmowanie nowych pozarolniczych funkcji przez obszary wiejskie jest określane jako przejaw procesów dostosowawczych do nowych wyzwań związanych z rozwojem gospodarki rynkowej i przemian cywilizacyjnych [Zaremba 2008].

Obszary wiejskie mają atuty predestynujące do rozwoju przedsiębiorczości. Można tu wymienić przede wszystkim duże zasoby nie zagospodarowanej i relatywnie taniej siły roboczej, która jest słabo zorganizowana i jest znacznie rozproszona w przestrzeni gospodarczej. Do ważnych atutów sprzyjających rozwojowi przedsiębiorczości na obszarach wiejskich, wpływających na niższe koszty prowadzonej działalności gospodarczej, w porównaniu z dużymi aglomeracjami, można zaliczyć także: tańsze budownic-

two, niższe koszty wynajmów lokali, tańsze media i tańszą żywność, niższe ceny kupna gruntów.

Powstające podmioty gospodarcze w środowisku wiejskim są przejawem aktywności społecznej, dla mieszkańców wsi są ważnym źródłem nowych miejsc pracy, a przedsiębiorcy prowadzący działalność na obszarach wiejskich znajdują się pod specjalnym nadzorem społeczności lokalnej, w tym także organów samorządowych [Nowak i Musiał 2005].

Przedsiębiorczość, jako pojęcie, nie doczekała się jednolitej interpretacji. Jako kategoria zawiera w sobie różne treści, jest interpretowana jako postawa, zachowanie lub proces. Interesują się tym pojęciem takie nauki, jak: ekonomia, ekonomika pracy, socjologia, andragogika, psychologia, zarządzanie. Przedsiębiorczość dla przedsiębiorcy jest zapewne niepowtarzalnym zachowaniem, wyzwającym w nieznanych okolicznościach siłę do pokonywania przeszkód na własną odpowiedzialność i ryzyko [Schumpeter 1960, Rogoda 2005, Gaweł 2007].

W rynkowym modelu gospodarowania przedsiębiorczość jest ważnym atrybutem działania systemu społecznego i ekonomicznego. W Polsce po wprowadzeniu nowych zasad gospodarowania i wyzwoleniu się z centralnego systemu zarządzania przedsiębiorczość szybko ujawniła się w zachowaniach przedsiębiorców. W nowych uwarunkowaniach społecznych i ekonomicznych cechy charakterystyczne dla osób przedsiębiorczych zaczęły mieć wielką wartość, stały się oczekiwane i pożądane w różnych obszarach działania ludzi, szczególnie w biznesie [Piecuch 2010].

Osoba określana jako przedsiębiorca charakteryzuje się co najmniej: skłonnością do podejmowania ryzyka, gotowością do zdobywania nowej wiedzy i doświadczeń, niespokojnym i poszukiwawczym umysłem, zdolnością do dokonywania obserwacji i spostrzegania rzeczy wymagających zmian, twórczym zachowaniem [Duczkowska-Piasecka 1998].

Przedsiębiorczość jest uwarunkowana sytuacją ekonomiczną występującą w danym kraju czy regionie, jej dynamika rozwoju zależy także od czynników prawnych, politycznych, historii rozwoju danych społeczeństw, watorów przyrodniczych, ekologii, poziomu technologii i infrastruktury [Bartnicki 2001].

Przedsiębiorczość postrzega się jako zbiór działań zmierzających do tworzenia przedsięwzięć gospodarczych o różnych formach prawnych z założeniem zaspokojenia potrzeb rynku i generowania zysku. W ramach zachowań przedsiębiorczych wymienia się przedsiębiorczość żywiolową, ewolucyjną, etyczną, systemową a wśród rodzajów przedsiębiorczości wskazuje się na przedsiębiorczość rejestrowaną i nierejestrowaną. Ze względu na lokalizację i przestrzeń działania przedsiębiorczość można dzielić na lokalną, regionalną, krajową, zagraniczną, branżową, globalną. Wymienia się także typy przedsiębiorczości, w tej klasyfikacji wyróżnia się przedsiębiorczość: produkcyjną, handlową, usługową, o charakterze jednolitym lub mieszanym. Przedsiębiorczość może przejawiać się poprzez tworzenie przedsiębiorstw ukierunkowanych na osiągnięcie zysków finansowych. W ramach działań przedsiębiorczych mogą powstawać organizacje, dla których ustanowiono inne cele niż zysk. Przykładem mogą być organizacje o charakterze non-profit, w tym fundacje i stowarzyszenia [Łęczycki 2003].

Człowiek przedsiębiorczy, poprzez wykorzystanie takich cech, jak: kreatywność, elastyczność, wiara w siebie, upór, pomysłowość, niezależność, zaradność, umiejętność pracy w stresie, potrzeba osiągnięć i wyróżniania się, zdolności przywódcze, umiejętność tworzenia odpowiednich relacji między przełożonymi i podwładnymi, umiejętność

pracy w zespole i organizowanie zespołów dla osiągnięcia celów, aktywnie wspiera rozwój życia gospodarczego. Postawy przedsiębiorcze u ludzi są rozwiązaniem warunkującym wzrost gospodarczy regionów i gospodarek narodowych. Uruchamianie procesów rozwojowych przez osoby przedsiębiorcze jest szczególnie ważne na terenach wiejskich zdominowanych przez tradycyjną działalność rolniczą [Spychalski 2004].

Ekonomia zakłada, że przedsiębiorczość, obok ziemi, pracy i kapitału, stanowi ważny czynnik wytwórczy, poprzez który przedsiębiorcy tworzą nowe miejsca pracy, zmniejszają poziom bezrobocia, aktywnie uczestniczą w wytwarzaniu produktu krajowego brutto, wspierają rozwój gospodarczy. Takie czynniki, jak: zmiany gospodarcze, postęp techniczny i technologiczny, ciągle zwiększający się dysparytet dochodów w rolnictwie, niewystarczający dostęp do miejsc pracy w mieście, likwidacja spółdzielni wiejskich i państwowych przedsiębiorstw rolnych sprawiają, że mieszkańcy obszarów wiejskich poprzez rozpoczęcie działalności gospodarczej poszukują nowych źródeł zarobkowania [Otlowska i in. 2006].

Znaczącą rolę w rozwoju obszarów wiejskich pełni sektor małych przedsiębiorstw. O możliwościach ich rozwoju w znaczącym stopniu decyduje lokalny kapitał ludzki oraz infrastruktura regionu. O jakości kapitału ludzkiego informują: poziom wykształcenia, cechy społeczno-kulturowe, ukształtowane wzorce współdziałania, predyspozycje przedsiębiorcze, lokalne umiejętności i tradycje, wartości, motywacje [Czerna-Grygier 2002].

Celem badań było poznanie uwarunkowań wspierających i ograniczających rozwój przedsiębiorczości na terenie wybranej gminy prezentowanych w opiniach respondentów prowadzących działalność gospodarczą.

METODA BADAŃ

Źródło danych stanowią informacje uzyskane od 152 respondentów województwa kujawsko-pomorskiego z celowo wybranej jednej gminy. Aby uzyskać dane, przygotowano kwestionariusz ankiety z pytaniami zamkniętymi. W kwestionariuszu zawarto również pytania dotyczące cech demograficznych respondentów. Próbę do badań wybrano losowo z wykazu przedsiębiorstw zarejestrowanych w ewidencji działalności gospodarczej prowadzonej w gminie. Odpowiedzi udzielali właściciele prowadzonych działalności gospodarczych. Zebrane dane analizowano za pomocą arkusza kalkulacyjnego Microsoft Excel.

WYNIKI BADAŃ

Wybrana do badań gmina jest gminą wiejską, położoną w województwie kujawsko-pomorskim, zajmującą obszar 11051 ha. Użytki rolne stanowią 7860 ha, a grunty leśne liczą 2302, czyli obejmują 21% całej powierzchni. Na terenie gminy zamieszkuje 4790 mieszkańców. Przez gminę przebiegają drogi asfaltowe, w tym wojewódzka i powiatowe, łączące wszystkie wsie oraz drogi gminne utwardzone grysami. Teren gminy jest w całości zwodociągowany i strefonizowany; do 85% gospodarstw rolnych prowadzą utwardzone drogi dojazdowe.

W rejestrze gminy liczącej 14 wsi odnotowano 179 działalności gospodarczych o zróżnicowanym profilu. Wśród wpisów dominują usługi transportowe (26 wpisów, 14,5%), a kolejną pozycję zajmują usługi budowlane (17 wpisów, 9,5%). Trzecią lokatę zajmują zakłady produkcyjno-usługowe (15 wpisów, 8,4%), a czwartą – zakłady handlowo-usługowe (12 wpisów, 6,7%). Wymienione cztery grupy prowadzonych działalności gospodarczych stanowią w strukturze rodzajów wykonywanej działalności gospodarczej 39,1%. Przegląd prowadzonych działalności gospodarczych wskazuje na to, że potrzeby gminy w znacznym stopniu są zaspokojone przez lokalną działalność gospodarczą, w dwudziestu przypadkach są to pojedyncze wpisy, w tym na przykład: usługi stomatologiczne, agencja pocztowa, zakład opieki zdrowotnej, usługi kowalskie (tab. 1).

Tabela 1. Rodzaj wykonywanej działalności gospodarczej w gminie
Table 1. Kind of business in commune

Rodzaj działalności kind of business	Liczba Number	Rodzaj działalności Kind of business	Liczba Number
1	2	3	4
Mechanika pojazdowa Car mechanics	3	Praktyka lekarza rodzinnego Family doctor	3
Usługi transportowe Transport	26	Wulkanizacja Vulcanization	2
Błacharstwo samochodowe Car sheet metal	4	Usługi stomatologiczne Dentist	1
Usługi betoniarskie Concrete mixer services	3	Gastronomia Gastronomy	3
Usługi stolarskie Carpenter	5	Usługi pielęgniarskie Nursery	3
Wytwarzanie wieńców Wreath making	1	Usługi położnicze Midwife	2
Sklep spożywczo-przemysłowy Grocery	8	Kiosk ruchu Newspaper agency	1
Apteka Drugstore	1	Agencja pocztowa Post office	1
Usługi elektryczne Electricity services	3	Usługi ogrodnicze Gardener	1
Zakład fryzjerski Hairdresser	2	Usługi weterynaryjne Vet	4
Usługi budowlane Building services	17	Usługi kowalskie Blacksmith	1
Usługi muzyczne Music services	2	Stacja paliw Tank station	1
Zakład opieki zdrowotnej Health center	1	Usługi edukacyjne Education	1
Handel towarami konsumpcyjnymi Trade	1	Kopalnia kruszyw naturalnych Aggregate mine	2

Tabela 1 – cd. / Table 1 – cont.

1	2	3	4
Usługi pogrzebowe Funeral services	2	Produkcja rolna Farming production	1
Usługi leśne Forester services	3	Zakład handlowo-usługowy Trade and service factory	12
Dystrybucja gazu Gas distribution	2	Zakład usług rolnych Farming	1
Usługi inseminacyjne Insemination services	3	Zakład produkcyjno-usługowy Production and service factory	15
Ubezpieczenia Insurances	2	Ośrodek szkolenia kierowców Driving school	2
Pośrednictwo handlowe Trade agency	2	Usługi przeładunkowe Reloading services	4
Zakład murarski Bricklayer	5	Sprzedaż detaliczna odzieży Retail clothes sale	2
Produkcja ciepła i magazynowanie Production of heat	1	Sprzedaż artykułów używanych Second-hand articles sale	2
Usługi pakowania Packing	7	Obróbka materiałów metalowych Metalworking	1
Sprzedaż detaliczna samochodów Retail car trade	1	Sprzedaż targowiskowa Trade in market place	4
Uprawa grzybów Mushrooms production	1	Architektura zieleni Green architecture	1
Zakład hydrauliki siłowej Plumber services	1	Wykonywanie oprogramowania Programming	1
Razem Amount	107	Razem Amount	72

Źródło: opracowanie na podstawie danych z gminy.
Source: own study based on data from commune.

Najwięcej respondentów zakwalifikowało się do przedziału wiekowego między 40 a 49 rokiem życia (34%). Prawie co piąty respondent prowadzący działalność gospodarczą (21%) ma mniej niż 29 lat, co trzeci przedsiębiorca znajduje się w przedziale wiekowym między 30 i 39 rokiem życia (31%). W grupie ocenianych respondentów 2% liczyło więcej niż 60 lat, a 12% przedsiębiorców było w przedziale wiekowym pomiędzy 50 i 59 lat.

Zdecydowanie częściej działalność gospodarczą prowadzą mężczyźni (63%) niż kobiety (37%), co jednocześnie informuje o polskiej tradycji występującej na obszarach wiejskich związanej z podziałem obowiązków w rodzinie.

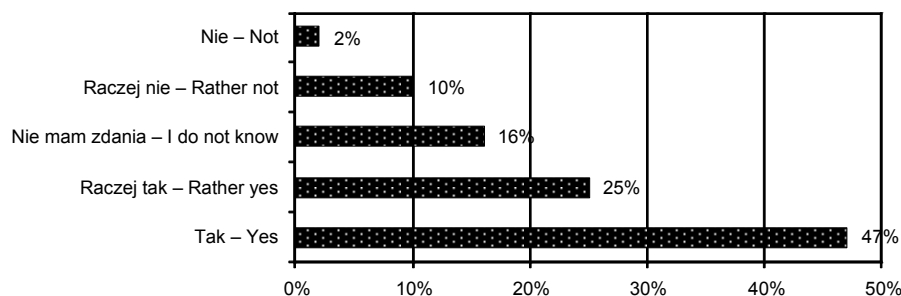
Wśród ankietowanych dominowały osoby z wykształceniem średnim (59%). Drugą co do wielkości grupę stanowiły osoby z poziomem wykształcenia zasadniczego (28%). Co dziewiąty respondent (11%) deklarował wykształcenie wyższe, a 2% respondentów miało wykształcenie podstawowe.

Wśród respondentów najczęściej wymienianym czynnikiem motywacyjnym do podjęcia działalności gospodarczej była chęć poprawy jakości życia (62%). Przedsiębiorcy wskazywali również na sprawdzenie się w pracy na własny rachunek (17%) i niewystarczające dotychczasowe dochody konieczne do utrzymania rodziny (21%).

Zaledwie 4% respondentów rozważa zrezygnowanie z samodzielnej działalności gospodarczej, co piąty respondent (20%) wybrał odpowiedź neutralną w tym zakresie, czyli trudno powiedzieć, jakie będą w przyszłości zmiany decydujące o opłacalności prowadzonego biznesu, natomiast pozostali ankietowani są zadowoleni i nie rozważają likwidacji działalności (76%).

Połowa respondentów ocenia infrastrukturę gminy jako dobrą (49%). Pozostali respondenci ocenili poziom infrastruktury gminy jako niewystarczający (51%).

Tylko 2% respondentów uważa, że rozwój infrastruktury nie decyduje o atrakcyjności inwestycyjnej regionu. Odmienne zdanie w tym zakresie wyraziło 72% osób prowadzących działalność gospodarczą podkreślając, że zdecydowanie infrastruktura decyduje o atrakcyjności regionu (47%) lub raczej decyduje (25%) (rys. 1).

Rys. 1. Wpływ rozwoju infrastruktury na atrakcyjność inwestycyjną regionu

Źródło: opracowanie na podstawie informacji od przedsiębiorców.

Fig. 1. Infrastructure influence on investment attractiveness of region

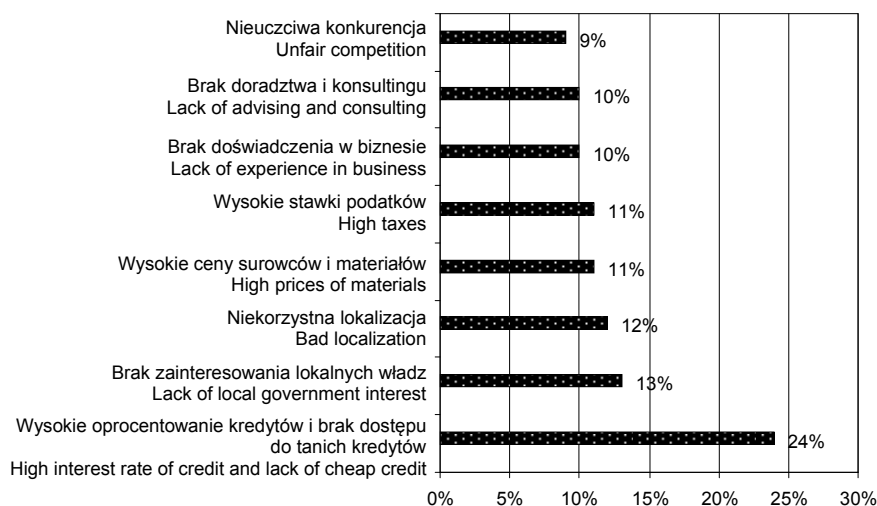
Source: own study based on information from businessmen.

Respondenci są przekonani, że dobrze rozwinięta infrastruktura nie tylko pomaga w rozwoju prowadzonych firm, ale zapewnia także dogodne warunki życia i pracy mieszkańcom (84%). Pozostali ankietowani (16%) wyrazili odmienną opinię uznając, że na terenie badanej gminy są ważne walory przyrodnicze decydujące o atrakcyjności gminy, a poziom infrastruktury jest mniej ważny.

Większość respondentów (55%) prowadzi samodzielnie działalność gospodarczą, są to zatem małe jednoosobowe firmy. Co trzeci przedsiębiorca (30%) zatrudnia 2-5 pracowników, w co dziesiątej firmie (10%) pracuje 6-10 osób, a 5% przedsiębiorców zatrudnia więcej niż 10 osób.

Analiza danych zebranych od respondentów pokazuje, że najważniejszą barierą rozwoju przedsiębiorczości jest brak dostępu do tanich kredytów (24%). Drugą ważną w kolejności barierą, nie sprzyjającą rozwojowi biznesu, okazał się brak zainteresowania przedsiębiorcami i ich problemami (13%) ze strony lokalnych władz. Respondenci wskazywali również na: niekorzystną lokalizację gminy i wsi (12%), zbyt wysokie ceny surowców i materiałów niezbędnych do prowadzenia biznesu (11%), zbyt wysokie

podatki (11%), brak profesjonalnego doświadczenia w prowadzeniu biznesu na własny rachunek (10%), brak zadowalającego doradztwa (10%). Respondenci wskazywali również na problemy związane z nieuczciwą konkurencją (8%) (rys. 2).

Rys. 2. Bariery rozwoju przedsiębiorczości

Źródło: opracowanie na podstawie informacji od przedsiębiorców.

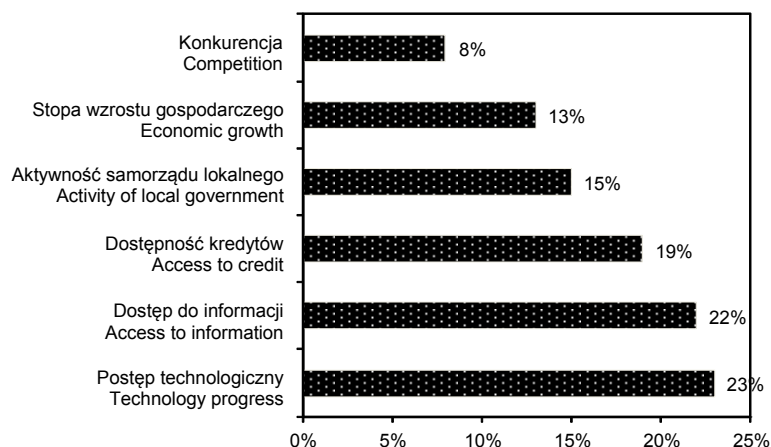
Fig. 2. Disadvantages of enterprise development

Source: own study based on information from businessmen.

Analiza danych zebranych od respondentów pokazuje, że najważniejszą barierą rozwoju przedsiębiorczości jest brak dostępu do tanich kredytów (24%). Drugą ważną w kolejności barierą, nie sprzyjającą rozwojowi biznesu, okazał się brak zainteresowania lokalnych władz przedsiębiorcami i ich problemami (13%). Respondenci wskazywali również na: niekorzystną lokalizację gminy i wsi (12%), zbyt wysokie ceny surowców i materiałów niezbędnych do prowadzenia biznesu (11%), zbyt wysokie podatki (11%), brak profesjonalnego doświadczenia w prowadzeniu biznesu na własny rachunek (10%), brak zadowalającego doradztwa (10%). Respondenci wskazywali również na problemy związane z nieuczciwą konkurencją (9%) (rys. 2).

Respondenci wykazali się posiadaniem wiedzy z zakresu czynników umożliwiających i wspierających skuteczne prowadzenie działalności gospodarczej. W nowoczesnym prowadzonym biznesie docenili problematykę postępu technicznego i technologicznego i wysunęli ten czynnik na pierwsze miejsce (23%). Respondenci prowadzący nawet małe, jednoosobowe lub kilkuosobowe przedsiębiorstwa na obszarach wiejskich, doceniają informację i ten czynnik – jako sprzyjający rozwojowi przedsiębiorczości – umieścili na drugiej pozycji (22%). Kolejne lokaty zajęły takie czynniki, jak: dostęp do kredytów (19%), aktywność samorządu lokalnego (15%), wzrost gospodarczy (13%), konkurencja (8%) (rys. 3).

Najważniejszą korzyścią z prowadzenia działalności gospodarczej na terenach wiejskich w opiniach ankietowanych jest możliwość uzyskiwania dochodów (25%). Respondenci w wyrażanych opiniach zaznaczyli także, że rejestrowanie i prowadzenie małych

Rys. 3. Czynniki sprzyjające rozwojowi przedsiębiorczości

Źródło: opracowanie na podstawie informacji od przedsiębiorców.

Fig. 3. Advantages of enterprise development

Source: own study based on information from businessmen.

przedsiębiorstw na obszarach wiejskich przyczynia się do: wzrostu zainteresowania obszarami wiejskimi przez kolejnych potencjalnych przedsiębiorców (19%), tworzenia korzystniejszego wizerunku wsi (16%), poprawy warunków życia na wsi (14%), zmniejszenia poziomu bezrobocia (13%). Respondenci podkreślili także, że prowadzenie działalności gospodarczej sprzyja poznawaniu wielu nowych ludzi, co prowadzi do nawiązywania nowych znajomości i pomaga w zawieraniu umów handlowych (13%).

Wśród uwarunkowań społeczno-kulturowych mających wpływ na rozwój przedsiębiorczości na obszarach wiejskich na pierwszym miejscu respondenci wymienili wzorce zachowań (45%) podkreślając, że są to głównie wzorce znajdujące się w domach rodzinnych, chociaż może to być również czerpanie z zachowań przedsiębiorczych sąsiadów czy innych znajomych. W wypowiedziach ankietowani wskazywali także na posiadanie określonego poziomu wykształcenia (25%) oraz zasad moralnych pozwalających na etyczne i zgodne z prawem prowadzenie biznesu (20%). Z uwagi na to, że zatrudnieni w przedsiębiorstwach głównie są mieszkańcami wsi wskazywano na to, że ważnym czynnikiem społeczno-kulturowym jest jakość kapitału społecznego (10%).

PODSUMOWANIE

Przedsiębiorczość rozpatruje się jako aktywność gospodarczą, która może być rozwijana poprzez edukację i wspieranie przez działanie społeczności lokalnych, rządowych i pozarządowych. Badania wykazały, że przedsiębiorcy, którzy zdecydowali się na prowadzenie działalności gospodarczej na własne ryzyko, głównie podjęli to wyzwanie dla uzyskiwania dochodów i oczekują poprawy jakości życia. Nie zamierzają oni rezygnować z prowadzonej działalności gospodarczej. Na terenie ocenianej gminy przedsiębiorcy prowadzą głównie działalność usługową w zróżnicowanym zakresie,

dostosowaną do potrzeb mieszkańców gminy. Działalność związana z prowadzeniem produkcji ma znacznie mniejszy udział. Analiza zebranych opinii świadczy o tym, że przedsiębiorcom są potrzebne źródła finansowania działalności w postaci kredytów, jednak są one zbyt drogie. Przedsiębiorcy oczekują również większego wsparcia i zainteresowania ze strony władz lokalnych.

LITERATURA

- Bartnicki M., 2001. Przedsiębiorczość i kapitał intelektualny. Wyd. AE, Kraków.
- Czerna-Grygier J., 2002. Infrastruktura na obszarach wiejskich. Pr. Nauk. AE Wroc. 941, 45-53.
- Duczowska-Piasecka M., 1998. Przedsiębiorczość na wsi. W: Encyklopedia Agrobiznesu. Red. A. Woś. Fundacja Innowacja, Wyższa Szkoła Społeczno-Ekonomiczna, Warszawa, 134-136.
- Gawel A., 2007. Ekonomiczne determinanty przedsiębiorczości. Pr. Hab. 34, AE, Poznań, 13.
- Lęczycycki K., 2003. Przedsiębiorstwo w agrobiznesie. Wyd. Akademii Podlaskiej w Siedlcach, Siedlce, 76-80.
- Nowak M., Musiał H., 2005. Rola i znaczenie przedsiębiorczości w rozwoju przedsięwzięć gospodarczych. W: Teoretyczne aspekty gospodarowania. Red. D. Kopcińska. Wyd. Uniw. Szczec., Szczecin, 219-220.
- Otłowska A., Buks J., Chmieliński P., 2006. Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich – stan i perspektywy rozwoju. IERIGŻ – PIB, Warszawa.
- Piecuch T., 2010. Przedsiębiorczość podstawy teoretyczne. Wyd. C.H. Beck, Warszawa.
- Rogoda B., 2005. Przedsiębiorczość i innowacje. Wyd. AE, Kraków.
- Schumpeter J., 1960. Teoria rozwoju gospodarczego. PWN, Warszawa.
- Spychalski G., 2004. Wybrane uwarunkowania rozwoju przedsiębiorczości obszarów wiejskich. Folia Univ. Agric. Stetin., Oecon. 245 (44), 15-22.
- Zaremba W., 2008. Uwarunkowania rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich zagrożonych marginalizacją. Probl. Zarządz. 2, 27-29.

CONDITIONS OF ENTERPRISE DEVELOPMENT IN RURAL AREAS

Summary. The article shows the research results describing some motivating factors of enterprise development in rural areas and also the ones that limit them. The research was provided in the area of one commune of the Kujawsko-Pomorskie voivodeship. The information has been gathered from 179 businessmen in 6 countries. There was a questionnaire with closed questions used. The carried out research showed that there are chances of developing new types of activities other than those of typically rural character in the areas in focus. Owing to the conducted analysis of the data some inducement and deterrent factors appeared connected with business running in the country.

Key words: business, businessman, country areas

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 20.04.2012

Do cytowania – For citation: Wyszowska Z., 2012. Uwarunkowania rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich. J. Agribus. Rural Dev. 3(25), 299-307.